

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ «Я У СВІТІ»

Навчальний курс «Я у світі», в якому інтегруються суспільствознавчі та природничі знання, володіє великими можливостями для розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. Це зумовлено тим, що його вивчення ґрунтується на безпосередніх дитячих спостереженнях за навколишніми явищами та об'єктами природи, елементарних дослідженнях, які проводять учні.

Розвиток пізнавальних інтересів у молодших школярів є умовою розвитку пізнавальних здібностей; зміцнення вмінь і навичок самостійно засвоювати та осмислювати навчальний матеріал; формування основних інтелектуальних умінь, необхідних для оволодіння курсом «Я у світі» в початкових класах. Від того, як відбувається розвиток стійких пізнавальних інтересів учнів, залежить активність і самостійність молодших школярів на уроці, а отже і ефективність усієї роботи вчителя.

Мета статті: розкрити дидактичні умови розвитку пізнавальної активності учнів початкових класів на уроках «Я у світі».

Аналіз психолого-педагогічної літератури показує, що різні аспекти проблеми формування пізнавальної активності молодших школярів досліджувались багатьма вченими. Так, питання пізнавальної активності та пізнавального інтересу досліджували такі науковці, як Л. Аристова, Н. Бібік, В. Лозова, П. Підкасистий, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін. Психологічні аспекти навчання молодших школярів, їх вікові можливості та особливості пізнавальної діяльності висвітлено у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Н. Добриніна, Д. Ельконіна, М. Задесенеця, В. Крутецького, О. Леонтьєва, К. Поливанової, С. Рубінштейна, І. Старагіної, С. Тарасової та ін.

У психологічній науці активність аналізується у контексті вивчення особистості – особистісному та діяльнісному. Прихильники особистісного підходу в центр дослідження ставлять особистість з її властивостями, рисами, особистісними характеристиками. Активність тут розглядається як риса особистості. Концепція діяльнісного підходу до вивчення особистості в центр уваги ставить активність, ототожнюючи тим самим поняття „діяльність” та „активність”. Пізнавальна активність, яка зумовлює ефективність пізнавальної діяльності, виявляється у спрямованості та стійкості пізнавальних інтересів [3, с. 79].

Отже, „активність” означає свідоме, вольове, цілеспрямоване виконання розумової чи фізичної роботи, необхідної для оволодіння знаннями, вміннями, охоплюючи користування ними у подальшій навчальній роботі чи практичній діяльності. Це, по суті, готовність (здатність і прагнення) до енергійного, ініціативного оволодіння знаннями, докладання вольових зусиль. Уроки доцільно будувати так, щоб кожен учень почувався дослідником, який самостійно здобуває знання, шукає істину зі своїми однокласниками та з учителем [5, с. 34-35]. Така організація навчання дає змогу максимально активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів на уроках природознавства й забезпечити психологічний комфорт кожної дитини. А звідси бажання вчитися, позитивне ставлення до школи. Пізнавальна активність дитини зумовлюється однією з провідних закономірностей психічного розвитку дитини – індивідуальністю. Якщо навчальний процес відповідає особливостям психічної діяльності кожного учня, тоді створюються сприятливі умови для успішного сприймання і засвоєння матеріалу. Правильно організована робота, увага до кожної дитини сприятиме тому, що розумові сили її розвиватимуться безупинно, а сама вона відчужує себе сильною, здбною, цікавою для вчителя і однокласників. Індивідуального підходу потребують усі діти. Кожна дитина – цілий світ, неповторний та незрівнянний, незважаючи на її можливості.

Аналіз педагогічної літератури дає можливість встановити, що зміст навчального матеріалу володіє великими можливостями для розвитку пізнавальної активності. Для пояснення окремих явищ потрібно вчити дітей звертатися до науково – популярної літератури. Наприклад, щоб викликати інтерес і збагатити уявлення учнів про властивості підземної води на уроці «Я у світі» під час опрацювання теми «Вода нашої місцевості», учитель може розповісти не тільки про звичайні мінеральні джерела, а й про існування в природі джерел з гарячою мінеральною водою. Під впливом почутих цікавих відомостей учні стають уважнішими та активнішими на уроках природознавства, а це є дуже важливим фактором для отримання знань.

Результативно вважається участь дітей у проектах природничого напрямку, таких як: «Людина на захисті природи», «Брати наші менші», «Ми – жителі планети Земля». В таких ситуаціях учні підходять до самостійного вирішення та дій, до вільного вибору завдань, до творчої діяльності. Це буває і в ситуаціях допомоги товаришам, коли є труднощі, в самоперевірці та аналізі результатів своєї діяльності, у висловленні суджень та їх обґрунтуванні. Розвитку пізнавальної активності молодших школярів сприяє використання дослідів і спостережень, наочності на уроках. За допомогою наочності активізуються увага, сприймання, пам'ять, мислення; вона стимулює живе, зацікавлене спілкування дітей з приводу побаченого й почутого, викликає асоціативні зв'язки, розширює і уточнює поверхові і неповні уявлення дітей про рослинний світ.

Використання ігор у навчанні допомагає активізувати навчальний процес, розвиває спостережливість дітей, увагу, пам'ять, мислення, збуджує інтерес до навчання. Гра – природна діяльність творчого характеру, через яку дитина пізнає світ і вільно проявляє себе. Дослідження показали, що використання дидактичних ігор природничого змісту дає змогу формувати в них міцні знання, підводити до узагальнень, розвивати мовлення та мислення. Дидактичні ігри можуть включатися на різних етапах уроку як структурний елемент, а може і весь урок будуватися як сюжетно-рольова гра (урок-мандрівка). Гра не тільки розвиває пам'ять і логічне мислення, а й дає можливість учням глибше вникати в завдання.

Використання ребусів, кросвордів, чайнвордів, шарад, анаграм – важливий засіб розвитку інтересу молодших школярів. Вони викликають позитивні емоції учнів, підвищений інтерес до вивчуваного, є цікавими формами перевірки засвоєння фактичного матеріалу [6, с. 53-54].

Отже, особливості розвитку пізнавальної активності учнів початкових класів під час уроків «Я у світі» передбачають:

- вибудову змісту і процедури навчального процесу в такий спосіб, який найповніше орієнтувався б на розуміння дитиною змісту і значення матеріалу, який вивчається;
- несення до змісту навчального матеріалу нових знань;
- організацію атмосфери, яка сприяла б емоційній привабливості навчання;
- добір і використання системи пізнавальних завдань;

- застосування завдань з логічним навантаженням;
- доцільне використання форм і методів організації пошукової діяльності;
- використання у процесі навчання проблемно-пошукових ситуацій;
- використання довідкового матеріалу, «цікавинок», кросвордів, ребусів, загадок на уроках.

Формування пізнавальної активності — процес тривалий. Він вимагає певних умов і залежить від педагогічного керівництва, від правильного встановлення органічної єдності системи науки, системи пізнання цієї науки та системи її викладання в школі. Це зобов'язує вчителя під час формування пізнавальної активності враховувати характерні особливості навчальної діяльності як об'єкта інтересу учнів, зокрема наявність елементів новизни в змісті навчального матеріалу, функціональний зміст навчальної праці, форми організації навчальної діяльності [1, с. 12].

Головна умова формування пізнавальної активності — це розуміння дитиною змісту і значення вивчуваного. Для цього вчитель повинен поставити перед собою педагогічно чітку мету: в чому він повинен сьогодні переконати учнів, як розкрити їм значення даного питання в наш час і в найближчій для дітей перспективі.

Друга важлива умова розвитку активності — це наявність нового, як у змісті вивчуваного, так і в самому підході до його розгляду. Не можна повторювати відомі істини на одному й тому самому пізнавальному рівні; треба розширювати горизонти пізнання учнів, вчити відшукувати в добре відомому питанні нове, раніше не відоме, але істотне для глибшого розуміння матеріалу.

Третя умова формування пізнавальної активності — це емоційна привабливість навчання. Треба прагнути, щоб здобуті на уроках знання викликали в учнів емоційний відгук, активізували їхні моральні, інтелектуальні та естетичні почуття. Дані спеціальних досліджень показують, що активність учнів формується там, де вчитель не просто подає готові істини, а активізує їхню пізнавальну діяльність, ставить перед потребою знайти відповідь на певне запитання, включає у процес розумового (а іноді й досвідного) пошуку цієї відповіді, у послідовне розв'язання якогось пізнавального завдання.

Четверта умова розвитку пізнавальної активності — це наявність оптимальної системи тренувальних творчих вправ та пізнавальних завдань до відповідної «порції» програмового матеріалу.

Розвитку пізнавальної активності сприяють пізнавальні інтереси учнів, що створюють як внутрішні так і зовнішні сприятливі умови навчання. Пізнавальний інтерес висвітлює об'єктивні цінності навчання, дає навчанням силу, легкість інтенсивність, рухливість, продуктивність діяльності, надає всій навчально-пізнавальній діяльності сприятливий емоційно - інтелектуальний тонус. Навчально-пізнавальну діяльність учнів доцільно будувати в послідовності: цікаво – знаю – вмію.

Різні види навчальної роботи розкривають перед дітьми навколишній світ, заохочування їх до самостійних спостережень, узагальнень, тобто активізація роботи дитячого інтелекту, розширення їх розумових горизонтів, розвиток зв'язного мовлення.

Таким чином, різні види завдань та вправ, як доводять спостереження дають учням змогу вибірково підходити до об'єктів пізнання (вибирати те, що потрібно зараз), виявляти самостійність і творчість, наполегливість у навчанні. А для вчителя - це одна з можливостей розвивати пізнавальну активність у молодших школярів, бо такий спосіб вивчення програмового матеріалу захоплює не лише інтелектуальну сферу дітей, а й емоційну, підвищує рівень мотивації навчальної діяльності, суспільний зміст учіння, культуру розумової праці; допомагає виявити можливості стійкої пізнавальної активності школярів на уроках природознавства. В основі активізації навчання лежить інтерес, який дарує радість творчості, радість пізнання, пов'язані з гостротою сприйняття навколишнього світу.

Список використаної літератури

1. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: Навч.-метод. посіб. для вчителів початкових класів. – К.: ІЗМН, 1997.
2. Максименко С. Общая психология. – М.: Рефл-бук, 2000. – С. 528.
3. Обухова Л.Ф. Детская возрастная психология: Учебное пособие для студентов вузов. — М.: Педагогическое общество России, 1999. — С. 442.
4. Олешко Н. Активізація навчальної діяльності молодших школярів засобами мистецтва / Н. Олешко, І. Шевчук // Початкова школа. – 2007. – № 2. – С. 25 – 27.
5. Старинська О. Ініціатива як умова активізації пізнавальної діяльності учня // Початкова школа. – 2000. – № 5. – С. 34 – 35.
6. Сухомлин Л. Форми активізації пізнавальної діяльності молодших школярів // Сучасна школа України. – 2009. - № 9. – С. 49 – 60.